

Egyetemi doktori (Ph.D) értekezés tézisei

**GYERMEKKOR ÉS
GYERMEKNEVELÉS A
VÁSZNAKON**

**A dualizmus kori gyermekszemlélet megjelenítése egy
festőiskola példáján**

Támba Renátó

Témavezető: Dr. Rébay Magdolna, egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Nevelés- és Művelődéstudományi Program

Debrecen, 2016

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Kutatásunk során a 19-20. század fordulóján keletkezett, alföldi parasztgyermek élethelyzeteit, életélményeit megelevenítő festmények gyermekkortörténeti szempontú elemzésére vállalkozunk abból a célból, hogy a képelemzés módszerével rávilágíthassunk a földművelő kultúra körében formálódó gyermekkép és gyermekfelfogás néhány lényeges vonására.

Kutatási előzmények. A képzőművészeti alkotások gyermekkortörténeti szempontú elemzésének ugyan még nincs kiterjedt hagyománya, azonban olyan kutatók is segítségül hívták a módszert, mint *Philippe Ariés* (1987), *Arthur E. Imhof* (1992), *Pukánszky Béla* (2001, 2002) és *Péter Katalin* (1996), *Endrődy-Nagy Orsolya* (2015) pedig fő kutatási területévé avatta a gyermekkortörténeti ikonográfiát, mégpedig a középkori és a reneszánsz gyermekkép vonatkozásában. Azonban a magyar pedagógiai szaksajtón belül jobbra a sajtófotók gyermekkortörténeti szempontú elemzése prosperál. *Kéri Katalin* (2009) az ötvenes évek gyermekszemléletét vizsgálta a *Nők lapja* címlapfotóin keresztül, *Géczi János* és *Darvai Tibor* (2010) pedig a tanítók részére íródott

szaklapok osztályteremben készült fotóit vizsgálta, elsősorban az antropológiai tér és a gyermekkép közötti összefüggésekre összpontosítva.

A kutatás céljai. Dolgozatunkban az alföldi iskola gyermekábrázolásainak neveléstudományi, gyermekkortörténeti szempontú elemzésére vállalkozom. Kutatásunk célja, hogy feltárássra kerüljenek a vizsgált kor gyermekszemléletének mintázatai az alföldi iskola gyermekábrázolásain keresztül. Ehhez meg kell vizsgálnunk a kor társadalmi tapasztalat- és tudatformáit, az adott közösség embereszményét, ideáljait, közösségi értékeit, nevelési céljait és értékeit, illetve le kell írunk az antropológiai tér különböző jellemzőit. Kutatásunk során olyan kérdésekre kell választ kapnunk, mint, hogy a kolonializáló (a gyermekkorról való diskurzust – bizonyos látenszen működő ideológiai érdekekkel összefüggésben – meghatározott keretek között tartó – ld. *Cannella* és *Viruru*, 2004) gyermekségretorika mely mintázatai mutathatók ki a vizsgált képanyagon, illetve, hogy milyen pedagógiai koncepciók hatása érződik át a műveken. Erre a kérdésre az ikonológiai elemzés, a dokumentumértelem tartományának (*Panofsky*, 1955)

feltárására való törekvés útján kaphatunk választ. Fontos kérdés az is, hogy melyek, a gyermekkor-néprajzi, neveléstörténeti és gyermekkortörténeti szakirodalomban tárgyalt gyermekkor-problémákhoz képest leghangsúlyosabb és leginkább alulreprezentált, a gyermekérettel kapcsolatos témakörök a képanyagban, illetve, hogy milyen kapcsolat fedezhető fel a gyermekkép és az ideálok (legény- és leányideál, férfi- és nőideál, életideál) között az alkotásokon. Ez utóbbi vizsgálati szempont érvényesítéséhez a neveléstörténeti fejezetben vázolt összefüggéseknek az elemzések során történő következetes érvényesítésére van szükség, összehangolva az ikonográfiai eljárással (különös figyelemmel az ábrázolásokon megfigyelhető gyermeklét-motívumok és –attribútumok rögzítésére, értelmezésére). Keressük továbbá a választ arra, hogy milyen jelek utalnak a műveken a paraszti polgárosulás folyamataira vagy az archaikus parasztság állapotában való megmaradásra.

A téma körülhatárolása. Értekezésünkben a szolnoki és a hódmezővásárhelyi művésztelep alkotóinak 118 képét elemzem. A szolnoki művésztelep alkotói közül

Deák-Ébner Lajos, Bihari Sándor, Fényes Adolf, Tölgyessy Artúr, Szüle Péter és Koszta József munkáival foglalkozunk, a hódmezővásárhelyi művésztelep tagjai közül pedig *Tornyai János* és *Endre Béla* képeit vizsgáljuk meg. A magyar festészet történetében e festők működésének idején válik a paraszttársadalom problémaköre elmélyült művészi kutatás tárgyává, szemben a korábbi évtizedek népszínműfestészetének hatásvadász, anekdotikus gyakorlatával, a parasztság témáját etnográfiai érdekességként felmutató sztereotipizáló attitűdjével. A művészek nemcsak reprezentálták a gyermekkor valóságának azon vetületét, melyet a gyermekség társadalmi megítélését tükröző társadalmi valósággal írhatunk le, hanem igyekeztek másképpen megkonstruálni azt, egyúttal többnyire reflektálva a gyermekkor társadalmi megítélésének valóságára.

Kutatásunk során a gyermekkortörténeti szakirodalomban (*Pukánszky Béla, 2005; Linda Pollock, 1998; Shulamith Shahar, 1998*) föllelhető főbb tematikai csomópontok, kategóriák, fogalmak mentén rendezem újra a gyermekkor-néprajzi szakmunkákban (*Deáky Zita,*

2011; Fügedi Márta, 1988; Jávor Kata, 2000; Gazda Klára, 1980) olvasható, a gyermekszemlélet történeti kutatása szempontjából releváns információkat, abból a célból, hogy a neveléstudományi kutatás számára hatékonyan használható összefüggések birtokába juthassunk.

Kutatásunk témája a paraszti társadalom gyermekszemlélete a polgári átalakulás korában. A paraszti társadalomban a gyermek belenevelődés útján vált a közösség tagjává, s a munkafolyamatokat is közvetlenül, megfigyelés és utánzás útján tanulta el. Ezzel szemben a városi szülők gyermekeit a tanárok – az etikai intellektualizmus jegyében – verbalizálás, frontális oktatás útján ruházták fel a korban mérvadónak tartott ismeretekkel, képességekkel, a gyermeket ez által meghagyva egyfajta passzív-receptív szerepkörben. Az iskolás gyermek a rejtett tanterv útján sajátította el a polgári érték- és célrendszer különböző elemeit (pl. önfegyelem, precizitás, rendszeresség, megbízhatóság), míg a parasztyermék élettevékenységein keresztül tanult bele a felnőtt élet norma- és feladatrendszerébe.

A nevelés polgári modelljének középpontjában az a törekvés állt, mi szerint a gyermeket az emberi természet „*állati romlottságából*” el kell vezetni a társadalmi állapoton keresztül a „*tiszta erkölcs*” magaslatáig. Ez a kanti és pestalozzi-i alapokon álló axióma hazánkban a pedagógiai szakírók munkásságában is megjelent, s széles körben határozta meg a felnőtt környezet iskolás gyermekről való gondolkodását. A hagyományos paraszti közösségekben azonban nem kifejezetten az iskola és a polgári élet értékei definiálták a gyermekek életét, sokkal inkább a szükség és a közösség ítéletei jelölték ki útjukat. A polgári modernizáció eredményei korlátozott mértékben hatottak a parasztyermekek életére. A századforduló idején még a paraszti társadalom hosszú évszázadok óta fennálló törvényei, szokásai és hiedelmei határozták meg a felnőtt ember és a gyermek életét egyaránt, s javarészt ez az archaikus állapot tükröződik az értekezésünkben vizsgált alkotásokon is, a gyermekkorral összefüggésben.

A *képelemzések témakörei*. Dolgozatunkban a gyermekkor olyan témaköreit vizsgáljuk, mint (1.) a gyermek a közösségben, különös figyelemmel a

vásárokon, ünnepen, nászmeneten való viselkedésbe történő beletanulás folyamatának képi reprezentációira, (2.) a családi élet és (3.) az anya-gyermek kapcsolat, előtérbe helyezve és történeti korokon átívelő típus-történeti kontextusba ágyazva a „parasztmadonna” képtípus sajátosságait, továbbá (4.) a testvérkapcsolat (5.) és a gyermekcsoporti interakciók elemzése. Sorra kerül (6.) a tanulás témaköre is, összefüggésben a polgári átalakulás jeleinek kutatásával (7.), illetve a leánygyermeki munkatevékenység. Végül külön tárgyalásra kerülnek (8.) az egyalakos leánygyermek-ábrázolások és (9.) a fiúgyermek-ábrázolások. A kategóriák kialakításában neveléstudományi, különösképpen gyermekkortörténeti szempontok érvényesültek, ezzel is törekedve a pedagógiai antropológiai és a mikro-történeti megközelítésmód elmélyítésére.

2. Az alkalmazott módszerek, megközelítési módok

A műalkotás a szemlélődés médiuma, mely rácsodálkozásra, szakadatlan kérdésfelvetésre hívja a befogadót, aki ily módon nem pusztán nézője, hanem olvasója, sőt, egyben értelmezője is a képnek, hiszen nem lehet anélkül olvasni, hogy ne értelmeznénk is egyszerre, amit látunk. A mű előtt leragadunk, elidőzünk, miközben leválunk a hétköznapi közhelyek, sallangok megállíthatatlan folyamáról: a szemlélődés alkalmat szolgáltat a reflektáltabb gondolkodásra és az önreflexióra egyaránt. Ennek során eltávolodunk a hétköznapi jelenségekhez rendelt közhelyes jelentésektől, hogy aztán a mindennapok gyakorlatában ebből a távolságból, higgadtan, csendesen közelíthessünk a társadalmi jelenségek felé, többé-kevésbé mentesen személyes ítéleteinktől, indulatainktól. *Hans-Georg Gadamer* (1997) szerint a kép olvasása közben értelmünk a műbe hatol, hogy kihívás elé állítsa műveltségünket, világlátásunkat, attitűdjeinket és türelmünket egyaránt.

Az alkalmazott kutatási módszer alapjául szolgáló képtudományi megközelítések. A műalkotások elemzése *Gadamer* (1994) állítása szerint hasonlít az olvasás

folyamatához, hiszen ha meg szeretnénk érteni egy képet, először betűzgetnünk kell azt, hogy lépésről lépésre közelebb kerülhessünk a mű lényegének megragadásához. Az első lépés a *Panofsky*-féle ikonográfiai modell (1955) *Mietzner-Pilarczyk* (2013) szerzőpáros által használt továbbgondolt változatában a preikonografikus leírás, mely minden látható képi elem, formanyelvi és kompozíciós megoldás leolvasását, pusztán regisztrálását foglalja magában. A második lépés (az ikonográfiai eljárás) a szerzőpáros változatában két részre tagolódik. Az ikonográfiai leírás során összefüggésbe állítjuk egymással az ábrázolás elemeit, meghatározzuk a témát és a képtárgyat, mélyreható jelentéstulajdonítás nélkül; ide tartozik a történelmi háttér, a technika, a kép keletkezési módjának és a vonatkozó életrajzi információknak az ismertetése is. Azonban az ikonográfiai interpretáció már a mélyebb motívumok, esetleg szimbolikus jelentéstartalmak feltárásával és rendszerezésével, a képek mögött húzódó konvenciók feltérképezésével foglalkozik, forrásként bevonva a művész műalkotásról vallott (vagy adott alkotóperiódusából származó) vallomásait is. Végül az

ikonológiai interpretáció a képek „megértésére”, szimbolikus, allegorikus jelentéstartalmainak feltárására törekszik. Míg tehát az ikonográfia leíró, osztályozó, rendszerező és analitikus jellegű kutatásokat jelöl, ennél fogva – miképp *Louis Réau* (1986) fogalmaz – a tárggyal foglalkozik, addig az ikonológus számára a képek a társadalmi tudat részeként tételeződnek, így érzületeket, viselkedési módozatokat, attitűdöket, eszményeket stb. dokumentálnak, miképp azt *Géczi János* (2010) is megállapítja neveléstörténeti munkájában.

Kutatási módszerem alapja nem más, mint a fentebb vázolt ikonográfiai-ikonológiai modell. Azonban mindezt – elemzéseink menetének tagoltabbá, átláthatóbbá tétele céljából – *Piotr Sztompka* (2009) leírásával (a társadalmi élet elemeinek vizsgálata) egészíthetjük ki, mely alapján elmondhatjuk, hogy a képeken érdemes megfigyelnünk az emberi egyedek jellemzőit (testbeszéd, arckifejezés, testtartás, gesztusok, népviseleti elemek, hajviselet), a gyermeki aktivitásokat (rítusok, rutinok, ceremóniák), a társadalmi interakciókat (kapcsolatok, érintkezések, beszélgetés) és azok tényezőit (a partnerek térbeli elhelyezkedése, státus, társadalmi kompetencia), a

közösségeket és a közösségi cselekvéseket (cél, aktivitás, az aktivitás ritmusa), illetve a kultúra megnyilvánulásait (anyagi-eszközi javak, szimbólumok, térhasználati jellemzők, tiltások és parancsok ikonografikus jeleinek külső kifejeződései).

Elemzéseink során érvényesül továbbá a vizuális antropológia törekvése a mítoszok és narratívák feltárására, összefüggésben az ikonográfiai leírással, illetve kitapintható *Hans Belting* (2009) felfogása, mi szerint a befogadó feladata nem pusztán az észlelés, hanem a művek élő képekként való megtapasztalása, ez pedig saját kulturális perspektívánkon keresztül válik lehetővé. Vizsgálataink során felfedezhetőek a vizuális kommunikáció által kijelölt szempontok is, melyek mindenekelőtt a preikonografikus leíráson belül, a tárgyi (pl. színtani és kompozícióelemzés) és a kifejezésbeli értelem (stílusanalízis) szintjén tárgyalhatóak, de helyenként a *szimbolizmus* (2-3. szint) tendenciáihoz is kötődnek (ld. metakommunikáció). Ezen szempontok létjogosultságát indokolja *Rudolf Arnheim* (1974) azon megállapítása, mely szerint a befogadás folyamatában elsősorban a szemünket kell használnunk, hogy előbb

átélhessük a mű hangulatát, mielőtt a szavak felülírnák érzéki benyomásainkat. Mindezen túl sort keríték a szemiotikai modell (*Gráfik Imre*, 2014; *Horányi Özséb*, 1975; *Roland Barthes*, 1996) ismertetésére is, mely szerint a képek vizuális konstrukciók, melyek üzeneteből, azok pedig jelekből épülnek fel, így aztán az alkotás kódolási, az elemzés pedig dekódolási folyamat (*Endrődy-Nagy Orsolya*, 2015). Az említett képtudományi megközelítések mind meghatározó szerepet játszanak a kutatásunk alapjául szolgáló szemlélet, illetve az általunk alkalmazott neveléstudományi szempontú kutatási metodológia működtetése szempontjából.

Az alkalmazott kutatási módszer sajátosságai. Neveléstudományi képelemzési metodikánk szemléleti alapjait a *Panofsky*-modell (1955), illetve annak a *Mietzner-Pilarczyk* szerzőpáros (2013) által továbbgondolt, neveléstörténeti kutatások céljából készült sémája alapján raktuk le, az elemzések is négy szinten történnek. Mindezen túl az elemzési szempontsor kialakításához hozzájárult *Kéri Katalin* (2009) és *Géczi János* (2010) történeti pedagógiai ikonográfiai

írásműveinek tanulmányozása, közvetlenül azonban *Piotr Sztompka* „*Vizuális szociológia*” c. művének (2009) a társadalmi tér elemzésére vonatkozó szempontsora nyújtott segítséget az elemzési eljárás kidolgozása során. Dolgozatunkban a *Panofsky-modell* (1955) ismertetésén túl az annak továbbélését igazoló fontosabb szerzők gondolatainak áttekintésére is vállalkoztam, ugyanúgy tekintettel a hagyományt továbbvivő, mint a kritikus, átértelmező hangok számbavételére (*Konrad Eberlein*, é. n.; *Louis Réau*, 1986; *Oskar Bätschmann*, 1998; *Gottfried Boehm*, 1998, 2006).

A képelemzések menetében kiemelten jelennek meg olyan, a neveléstudományi és gyermekkortörténeti kutatások felől érkező szempontok, mint amilyen a gyermekek megjelenésének regisztrálása (kor, nem, elhelyezkedés, kompozícióban betöltött szerep, tevékenység), a szociokulturális kódra utaló jelek (tárgyi-fizikai környezet: táj, enteriőr, ruházat) rögzítése, a tevékenységek és az interakciók gyermekkortörténeti szempontú értelmezése, a nevelői attitűdre, illetve a gyermekképre való következtetés, másfelől pedig az olyan szempontok, mint pl. a stíluselemzés (alkotói

attitűd vizsgálata), valamint a szimbólum- és motívumtörténeti elemzés a gyermekkori-motívumok, gyermeklét-szimbólumok vizsgálata végett.

Kutatási módszerünk megalapozása céljából konkrét elemzési szempontokkal töltöttem föl a *Panofsky*-modellt (1955) a *Mietzner-Pilarczyk* séma (2013) mentén, saját gyermekkortörténeti szempontú elemzési szempontsort alakítottunk ki a *Panofsky-modell*, illetve a *Mietzner–Pilarczyk* séma mintájára, elemzéseimet ennek mentén végzem el, illetve javaslatot tettem az alkotó társadalmi attitűdjének megfogalmazására, s ezzel összefüggésben „a kép mint reprezentáció vagy mint konstrukció” kérdése is felmerül. Értekezésünk szövegében gyakran hivatkozok az alkotó társadalmi attitűdjére, mely alatt a tárgyhoz való viszonyulás hogyanját értem. Ennek mintázatai a stílusanalízis nyomán tárhatóak fel, a stílus pedig a festő képkonceptiójának, esztétikai nézetének felszíni rétegeként értelmezhető. Ennek mélyebben fekvő rétegei a szemléleti megfontolások, melyek feltárása – elindulva a stílusjegyek értelmezésétől – elvezethet minket a mű mélyebb értelemrétegeinek kibontásához, s végül az ikonológiai szintézisig. Másképpen: az alkotói

attitűd a művész társadalom- és életszemléletéből fakad, melynek alapja a természetszemlélet, annak alapja pedig az esztétikai meggyőződés. Az alkotói attitűdből következtethetünk a művésznak az adott társadalmi problémakörhöz – pl. a gyermekkorhoz – való viszonyulására is.

3. Az értekezés főbb tudományos eredményei, tézisei

1. *Gyermekkép.* A vizsgált életműveken belül egyalakos gyermekábrázolással, a gyermek közösségben, illetve munkatevékenység közben való megjelenítésével, valamint anya-gyermek kapcsolatban történő ábrázolásával találkozunk a legnagyobb arányban. A képeken kiolvasható a „szófogadó, engedelmes gyermek” és a „miniatűr felnőtt” képe. A nemi szerepeket tekintve megkülönböztetjük egymástól a „hallgató, szemérmes leánygyermek” képét és az „életrevaló fiúgyermek” konstrukcióját. Az ábrázolások tárgya tehát a gyermek, de problémaköre nem a gyermekkor, hanem a paraszti élet rendje. Kevés a gyermek- vagy gyermeki jelenet – ebből „a kicsinyített felnőtt” konstrukciójára következtethetünk. Az ábrázolások az archaikus paraszti

társadalom életrendjéről szólnak az ábrázolt gyermekalakokon keresztül. A képi interpretációkon a gyermekkor nem a kortárscsoporti élményekben, a tevékeny felfedezésekben gazdag kora volt – a gyermekvilág nem vált el hangsúlyosan a felnőttvilágtól. Nem a felfedezésektől örömteli, lírai utánérzésű gyermekvilág jelenik meg, hanem az a kor, amely mögött már letagadhatatlanul munkálkodik a nehéz paraszti élet regulája.

A gyermek gyakran társadalmi kontextusából kiragadva, egyfelől portrén, gyakran mintegy szertartásos merevséget mutatva (*Kosztá József leányportréi*), másfelől életképszerű jeleneten került ábrázolásra. Előbbi tény a gyermek lényének felértékelődésére enged következtetni („*a gyermek mint megörökítésre méltó lény*”), míg utóbbi bizonyos esetekben a gyermeki életkori sajátosságok (a gyermeki spontaneitás, a gyermeki személyiség) iránti érdeklődésre utal; itt esetenként következtethetünk a gyermektanulmányi mozgalmak közvetett hatására is (vö. a *Mikonya György* által elrendezett század eleji fotósorozatokkal).

Érdemes kiemelni a leánygyermek-ábrázolások felülreprezentáltságát; ennek oka abban keresendő, hogy az alkotók a leányalakokon keresztül vélték megjeleníthetőnek a paraszti alázatosság, engedelmesség, függőség, átlagosság eszményét, a paraszti élet esszenciáját. Ezt bizonyítják a paraszti életre jellemzőnek vélt attribútumok, szimbólumok, metaforák is (pl. kakas, tyúk – éberség, termékenység, áldozatkészség; korsó és kosár – termékenység, fajfenntartás), melyek a termékenység, passzivitás, beletörődés, szorgalom, szeretetre méltóság (szeretetéhség) és önkontroll, illetve mindezen keresztül a deklarált paraszti életrend hangsúlyozásának irányába hatnak, szemben a paraszti becsület és életgyakorlat kiszámíthatatlanságával.

2. *Gyermekfelfogás.* A gyermekfelfogás (a gyermekhez való közeledés módozatainak) vizsgálatokor mindenekelőtt a különböző témakörök adta árnyalatokról kell említést tennünk. Az anya-gyermek kapcsolat ábrázolásokon megjelenik a „*szeretett, gyámolításra szoruló gyermek*” felfogása, de a testvérábrázolásokon és az egyalakos megjelenítéseken is érzékeny életszakasznak tűnik a gyermekkor. A gyermek

közösségekben való megjelenítésére is jellemző, hogy anyjával együtt kerül ábrázolásra, ám e képeken nem tűnik elő az életszakasz érzékeny volta, inkább a közösségi lét domborodik ki: a gyerek még nem egészen „beavatott”, gyakran afféle „statiszta-szerepet” kap. Közösségekben történő ábrázolásakor hangsúlyos az epikai részletességgel történő elbeszélés, a cselekményesség (*Deák-Ébner, Bihari*). A vizsgált művek nyomán a föld törvényei és a közösség normái által meghatározott gyermekkorról kapunk képet: a nevelés helyett a *belenevelődés*en van a hangsúly.

Képanyagunkban fellelhetőek a paraszti polgárosulás bizonyos jelei is, mint pl. díszek és képek a falon, vándortanítás, a tankönyv és olvasás motívuma, módosabb, polgáris ruházat. Továbbá ilyen jel a gyermek alakjának közel hozása a szemlélőhöz (szemben pl. a felnőtt kontrollt érzékeltető felülnézeti nézőponttal), így érzékeltetve a paraszttársadalom bizonyos köreiben kiformalódó gyermek-centrikusabb pedagógiai attitűdöt, mely ugyancsak a paraszti polgárosulás irányába mutat. A gyermek módosabb ruházata, magabiztosabb testhasználat is utalhat a tárgyalt folyamatra, de a

gyermektanulmányi mozgalmak már korábban említett közvetett hatására is, különösen *Fényes Adolf* képein.

3. *Gyermekmitológiák, gyermekségretorikák.* A képeken a gyermekalakok a paraszti életrenden keresztül kerültek ábrázolásra, így a magatartásmotívumok, attribútumok, tevékenységek is az archaikus paraszti létállapot kontextusában értelmezhetőek. Ugyanakkor bizonyos műveken érzékelhetőek a kor pedagógiai áramlatainak (kísérleti pedagógia, gyermektanulmányozás) közvetett hatásai, ugyanis a gyermeki funkciók, a gyermeki gondolkodás és érzelemvilág iránti, már-már antropológiai igényű megfigyelés jellemzi pl. *Fényes Adolf* alkotásait. Más szerzők művein is találkozunk a gyermeki természetesség, illetve öntevékenység önértékként tételeződésével (*Tornyai János, Tölgyessy Artúr*), megint más művekből azonban az agrárszocializmus szólamai olvashatóak ki (*Tornyai János: „Juss”, 1904, 1920*).

Ha össze szeretnénk foglalni, hogy a tárgyalt képeken a gyermek mely gyermekségretorikai szólamokkal ruháztatik fel, a következő kategóriákról beszélhetünk.

- (a) A gyermek mint munkaerő, a családi gazdaság folytonosságának záloga;
- (b) A leánygyermek mint a paraszti életideál megtestesülése (*Kosztá* leányábrázolásai);
- (c) A leánygyermek mint a termékenység hordozója, a férfiuralom alávettje;
- (d) A gyermek mint a felnőtt öröm forrása;
- (e) A gyermek mint a megújulás szimbóluma – az iskolás és az olvasó fiú figurája, a tankönyv motívuma révén.

4. A gyermekélet témakörei a vizsgált ábrázolásokon.

A szakirodalomban rendre visszatérő gyermeklétmotívumokhoz képest alulreprezentált gyermeklétmotívum a tanulás, az apával való együttlét, a gyermekcsoportban történő megjelenítés, illetve hiányzó motívum a játéktevékenység és a nagyszülőkkel együtt történő ábrázolás, valamint a fegyelmezés, a megszegényítés – mindez (a tanulás kivételével) koránt sincs összhangban a szakirodalomban hangsúlyozottakkal. Mindez tevékenységre, történésre utaló jeleneteken keresztül kerülhetnek bemutatásra, bizonyos életképi részletek megjelenítésével, ám a

vizsgált alkotók közül jó néhányan történesekben alig dúskáló, meditatív jellegű képeket festettek, különösen *Fényes, Koszta, Endre* és *Tornyai*.

Mindazonáltal a képanyagból a paraszti gyermekkor három fő vetülete olvasható ki. Egyrészt beszélhetünk (a) a „*szeretetre méltó*”, *gyámolításra szoruló gyermek felfogásáról*, mint a felnőtt életvilágtól átmenetileg elkülönített, érzékeny életszakasról (anya-gyermek kapcsolat, testvérkapcsolat). Azonban a gyermekkor gyakran (b) „*hiánylény-állapotként*” jelenik meg, e felfogás szerint a gyermekkor a „beavatatlanság” szakasza (a gyermek a közösségben, az anya-gyermek kapcsolat). Ugyanakkor a gyermek (c) „*miniatűr felnőttként*” is megjelenhet a műveken (munkavégzés, leányportrék).

5. *Téma, motívum, stílus*. A vizsgált képanyagban a leggyakrabban egyalakos gyermekábrázolásokkal találkozunk, melynek oka, hogy az alföldi iskola festészetében is mind jellemzőbbé váltak a kevésalakos vagy egyalakos, meditatív hangvételű, pszichikai telítettségét illetően rendkívül koncentrált festmények, gondolva itt mindenekelőtt *Fényes Adolf* és *Koszta József*

festészetére. Jellemző továbbá az életkép műfaja is (*Deák-Ébner Lajos, Bihari Sándor*) a maga cselekményességével, mozgalmasságával és beszédességével, mely közvetlenül a courbet-i és munkácsy-i realizmus következményének tekinthető.

4. Hivatkozott irodalom

Ariés, Philippe: *Gyermek, család, halál*. Tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1987.

Arnheim, Rudolf: *Art and visual perception. A Psychology of the Creative Eye*. Los Angeles – London, University of California Press, 1974.

Barthes, Roland: *A szöveg öröme*. Budapest, Osiris, 1996.

Bätschmann, Oskar: *Bevezetés a művészettörténeti hermeneutikába*. Budapest, Corvina, 1998.

Belting, Hans: *A hiteles kép. Képviták mint hitviták*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2009.

Boehm, Gottfried: A képleírás. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 1. Képleírás, képi elbeszélés*. Budapest, Kijárat Kiadó, 1998. 19-36. o.

Boehm, Gottfried: A nyelven túli? Megjegyzések a képek logikájához. In: Nagy Edina (szerk.): *A kép a médiaművészet korában*. Budapest, L'Harmattan, 2006. 25-42. o.

Cannella, Gaile S. és Viruru, Radhika: *Childhood and Postcolonization*. New York – London, Routledge – Falmer, 2004.

Deáky Zita: *A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon*. Budapest, Századvég, 2011.

Eberlein, Johann Konrad: Tartalom és belső tartalom: az ikonográfiai-ikonológiai módszer. *Érintkező felület – Rényi András honlapja*.

http://www.renyiandras.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=202&Itemid=197. Megtekintés: 2012.07.05. 12:40.

Endrődy-Nagy Orsolya: *A reneszánsz gyermekképe – a gyermekkép reneszánsza. 1455–1517 között Európában – ikonográfiai elemzés*. Doktori disszertáció. ELTE PPK – Neveléstudományi Doktori Iskola – Pedagógiatörténeti Doktori Program, Budapest, 2015.

Fügedi Márta: *A gyermek a matyó családban*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1988.

Gadamer, Hans-Georg: A kép és a szó művészete. In: Bacsó Béla (szerk.): *Kép, fenomén, valóság*. Budapest, Kijárat Kiadó, 1997. 274-284. o.

Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. Budapest, T-Twins Kiadó, 1994.

Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1980.

Géczi János: Ikonológia-ikonográfia mint a történeti pedagógia segéttudománya. In: Géczi János: *Sajtó, kép, neveléstörténet – tanulmányok*. Veszprém – Budapest, Iskolakultúra, 2010. 203-213. o.

Gráfik Imre: A jelromlásról. *Vasi szemle*, 2014/4. <http://www.vasiszemle.hu/2014/04/grafik.htm>.

Megtekintés: 2016.12.18.

Horányi Özséb: *Jel, jelentés, információ*. Budapest, Magvető Kiadó, 1975

Imhof, Arthur E.: *Elveszített világok: Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat és miért boldogulunk mi ezzel olyan nehezen...* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.

Jávor Kata: A magyar paraszti erkölcs és magatartás. In: Sárkány Mihály és Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar*

néprajz VIII. Társadalom. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. 601-692. o.

Kéri Katalin: Hervasztó jelen, virágzó jövő. Gyermekábrázolás a Nők Lapja címlapjain az 1950-es években. In: Szabolcs Éva (szerk.): *Ifjúkorok, gyermekvilágok. II.* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2009. 111-166. o.

Mietzner, Ulrike – Pilarczyk, Ulrike: Képek forrásértéke a neveléstörténeti kutatásban. In: Hegedűs Judit – Németh András – Szabó Zoltán András (szerk.): *Pedagógiai historiográfia. Új elméleti megközelítések, metodológiai eljárások.* Budapest, ELTE Eötvös József Könyvkiadó – Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2013. 31-50. o.

Panofsky, Erwin: Iconography and Iconology. An Introduction to the Study of Renaissance Art. In: Panofsky, Erwin: *Meaning in the Visual Arts.* Doubleday Anchor Books. New York, Doubleday & Company, 1955. 26-54. o.

Péter Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon.* Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996.

Pollock, Linda: A gyermekekkel kapcsolatos attitűdök. In: Vajda Zsuzsanna és Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermekkor története – szöveggyűjtemény*. Bp., Eötvös József Kiadó, 1998. 176-210. o.

Pukánszky Béla: *A gyermek a 19. századi neveléstani kézikönyvekben*. Pécs, Iskolakultúra, 2005.

Pukánszky Béla: Gyermekfelfogás a barokk korban. In: Dombi Józsefné – Maczelka Noémi (szerk.): *A barokk kor interdiszciplináris megközelítése a Bach évforduló jegyében – tanulmánykötet*. Szeged, JGYTF Tanárképző Főiskolai Kar Ének-zene Tanszék, 2001. 52-65. o.

Pukánszky Béla: Gyermeküket tanító apák. Az apaszerep a 19. század pedagógiai irodalmában. *Iskolakultúra*, 2002/3. 5-15. o.

Réau, Louis: Az ikonográfia meghatározása és alkalmazása. In: Pál József (szerk.): *Az ikonológia elmélete*. Szeged, József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke, 1986. 266-290. o.

Shahar, Shulamith: Az utódnemzéssel kapcsolatos magatartásformák és gyermekkép a középkori kultúrában. In: Vajda Zsuzsanna és Pukánszky Béla

(szerk.): *A gyermekkor története – szöveggyűjtemény.*

Budapest, Eötvös József Kiadó, 1998. 88-100. o.

Sztompka, Piotr: *Vizuális szociológia. A fényképezés mint kutatási módszer.* Budapest-Pécs, Gondolat Kiadó – PTE

Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2009.

Nyilvántartási szám: DEENK/106/2016.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Tamba Renátó
Neptun kód: S17G5V
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (1)

1. **Tamba R.**: Osztálytermi fényképek a kalksburgi jezsuita gimnáziumból.
In: *Elittek nevelése és oktatása. Esetek és összefüggések a 18-20. századból.* Szerk.: Kapusi Angéla, Ugrai János, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 71-87, 2015. ISBN: 9789632870786

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (9)

2. **Tamba R.**: A tanulás és az iskolás gyermek motívuma a szolnoki művésztelep festészetében.
Educatio. "közlésre elfogadva", p., 2016. ISSN: 1216-3384.
3. **Tamba R.**: A parasztleányi élet motívumai Fényes Adolf festészetében.
Zempléni Múzsza. "közlésre elfogadva", 2016. ISSN: 1585-7182.
4. **Tamba R.**: A fürdés és a víz motívuma a szolnoki festők gyermekábrázolásain.
Gyermeknevelés. "közlésre elfogadva", 2016. E-ISSN: 2063-9945.
5. **Tamba R.**: Kislány kakassal. Koszta József néhány leánygyermek-ábrázolásának gyermekkor-történeti ikonográfiai szempontú elemzése.
Zempléni Múzsza. 15 (3), 55-67, 2015. ISSN: 1585-7182.
6. **Tamba R.**: A gyermek közösségben - Deák-Ébner Lajos festészetében.
Mediárium. 9 (1-2), 67-86, 2015. ISSN: 1789-0357.

7. **Támba R.**: A paraszti létmód tudatformáinak leképeződése Koszta József leánygyermek-ábrázolásain.
Képz. Gyak. 13 (3-4), 25-41, 2015. ISSN: 1589-519X.
DOI: <http://dx.doi.org/10.17165/TP.2015.3-4.2>
8. **Támba R.**: A család ábrázolása az alföldi iskola festészetében.
Valóság. 58 (9), 6-31, 2015. ISSN: 0324-7228.
9. **Támba R.**: Fiúgyermek-ábrázolás az alföldi festészetben.
Valóság. 57 (7), 10-35, 2014. ISSN: 0324-7228.
10. **Támba R.**: Az anya-gyermek kapcsolat a 19-20. század fordulójának szolnoki festészetében.
Iskolakultúra. 23 (3-4), 110-123, 2013. ISSN: 1215-5233.

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (3)

11. **Támba R.**: Koszta József leánygyermek-ábrázolásai gyermekkor-történeti megközelítésben.
In: Oktatáskutatás határon innen és túl. Szerk.: Juhász Erika, Kozma Tamás, Belvedere Meridionale, Szeged, 461-496, 2014. ISBN: 9786155372179
12. **Támba R.**: A testvérkapcsolatok ábrázolása Fényes Adolf festészetében.
Isk. társad. térben időben. 5, 114-129, 2014. ISSN: 2062-1558.
13. **Támba R.**: Munkát végző leánygyermek ábrázolása a szolnoki festészetben.
In: Juvenilia V. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája. Szerk.: Kálai Sándor, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 351-363, 2013. ISBN: 9789633183687

További Közlemények

Nem tudományos folyóiratkozlemények (1)

14. **Támba R.**: Samunadrág. A gyermeki gondolkodás és nyelvhasználat Kukorely Endre Samunadrág című verseskötetében.
Tani-Tani Online 2015. máj. 22., p., 2015.

A DEENK a Jelölt által az IDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2016.04.26.

